
ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ

Bezmylov M. Organization and criteria for selection of athletes in team sports at the stage of preparation for the achievement of higher sports mastery. Theory and Methods of Physical education and sports. 2019; 2: 3-12
DOI:10.32652/tmfvs.2019.2.3-12

Безмилов М. Організація та критерії відбору спортсменів в ігрових видах спорту на етапі підготовки до досягнення вищої спортивної майстерності. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2019; 2: 3-12
DOI:10.32652/tmfvs.2019.2.3-12

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ СПОРТСМЕНІВ В ІГРОВИХ ВИДАХ СПОРТУ НА ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ ДО ДОСЯГНЕННЯ ВИЩОЇ СПОРТИВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Микола Безмилов

Федерація баскетболу України, Київ, Україна

Анотація. Завершальний етап багаторічної системи спортивного вдосконалення є квінтесенцією всієї спортивної кар'єри гравця. Пошук обдарованих дітей та підлітків, які здатні досягти вершин світового спорту, особливо актуальний у сучасних умовах розвитку ігрового процесу.

Мета. Обґрунтування алгоритму організації та відбору спортсменів в ігрових видах спорту на етапі підготовки до вищих спортивних досягнень. **Методи.** Аналіз літературних джерел, опитування, узагальнення, педагогічне спостереження. **Результати.** Встановлено провідні фактори, що впливають на відбір молодих спортсменів для подальшого вдосконалення у спорті вищих досягнень. Підкреслено значущість поступового підведення молодих гравців до фізичних та психологічних навантажень. Систематизовано інформативні критерії та визначено їхню пріоритетну значущість під час відбору на етапі підготовки до досягнення вищої спортивної майстерності. Значущої ролі набувають антропометричні дані та можливість до подальшого зростання спортивних результатів і техніко-тактичного вдосконалення молодого гравця, його відповідність певному ігровому амплуа в команді. Відбір спортсменів потребує системного розгляду індивідуальних можливостей молодих спортсменів під час відбору у команду та використання великої кількості критеріїв і показників. Запропонованим є багатоступеневий алгоритм організації процедури відбору спортсменів у період міжсезоння на етапі підготовки до досягнення вищої спортивної майстерності, який включає три послідовних етапи: ознайомчий; тренувально-підготовчий; передзмагальний.

Ключові слова: спортивний відбір, ігрові амплуа, багаторічна підготовка, критерії відбору.

Bezmylov Mykola

ORGANIZATION AND CRITERIA FOR SELECTION OF ATHLETES IN TEAM SPORTS AT THE STAGE OF PREPARATION FOR THE ACHIEVEMENT OF HIGHER SPORTS MASTERY

Abstract. The final stage of long-term sports improvement system is the quintessence of a player's entire sports career. The search for gifted children and adolescents able to reach the pinnacle of world sports is especially relevant in the current conditions of gameplay development.

Objective. Substantiating the algorithm of organization and selection of athletes in team sports at the stage of preparation for higher sports achievements. **Methods.** Analysis of literatur sources of the survey, generalization, pedagogical observation. **Results.** The key factors that influence the selection of young athletes for further improvement in elite sport have been identified. The importance of gradual leading young players to physical and psychological loads has been emphasized. Informative criteria were systematized and their priority importance was determined during the selection at the stage of preparation for the achievement of higher sports mastery. Anthropometric data and the opportunity for further increase of sports results and technico-tactical perfection of a young player, his correspondence to a certain playing position in the team, assume a significant role. Selection of athletes requires a systematic consideration of the individual capabilities of young athletes and use of a large number of criteria and indices. A multi-stage algorithm for organizing the procedure of athlete selection during the off-season at the stage of preparation for the achievement of higher sports mastery is suggested, which includes three consecutive stages: introductory; training; precompetitive.

Keywords: sports selection, playing positions, long-term preparation, selection criteria.

Вступ. Ефективність підготовки спортсменів в олімпійському спорті багато в чому залежить від правильно обраних стратегічних шляхів подальшого вдосконалення, виявлення резервів її різних

напрямів. Одним із таких є максимальна орієнтація на індивідуальні задатки та здібності спортсменів під час вибору спеціалізації, визначення раціональної структури змагальної діяльності, по-

будови всієї системи багаторічної підготовки. Це, в свою чергу, потребує якісного відбору та орієнтації підготовки спортсменів на всіх етапах багаторічного вдосконалення [1, 3, 8–11, 14].

Особливе місце в системі відбору та орієнтації як перспективному напрямі вдосконалення підготовки спортсменів належить відбору гравців у команди високого класу. Від ефективності процесу комплектування команди залежить спортивний результат у тих видах спорту, де підсумковий показник досягається спільними зусиллями партнерів по команді. Разом з індивідуальними можливостями гравців на відбір у команду впливають також обраний тактичний варіант гри, особливості техніки та тактики команди суперника тощо [1, 2, 4].

Під час комплектування команди необхідно орієнтуватися на те, наскільки можливості окремих гравців відповідають їхнім ігровим функціям у команді, характеру покладених на них ігрових завдань [1–5, 10, 13, 15].

Відбір спортсменів у команду високої кваліфікації являє собою складний багатетапний процес. Спортивна команда в ігрових видах спорту – це унікальне поєднання спортсменів різного віку та амплуа, рівня техніко-тактичної підготовленості, індивідуальних психологічних можливостей тощо [1, 16, 17, 19]. При цьому одним із найбільш складних у методичному та організаційному планах є введення в команду молодих виконавців, які ще не мають досвіду виступів у спорті вищих досягнень. У багатьох командних спортивних іграх цей етап охоплює віковий період з 16 до 20 років [2, 5, 7].

Етап підготовки до досягнення вищої спортивної майстерності в спортивних іграх є тією ланкою, яка забезпечує плавний перехід гравців із системи дитячо-юнацького у «дорослий» спорт. Разом зі збільшенням тренувальних і змагальних навантажень зростають і вимоги до індивідуальних можливостей гравців. Спортсменам доводиться постійно боротися за місце у складі команди. Однією із проблем етапу підготовки у спортивних іграх є ще не закінчений процес вибору ігрової спеціалізації. Спортсмени продовжують розвивати свої здібності, у них змінюються тотальні розміри тіла та ряд інших показників, які можуть вплинути на кінцевий вибір ігрового амплуа у команді.

На відміну від досвідчених гравців, показаний на спортивних змаганнях результат для молодих спортсменів (у юнацькому спорті) ще не є тим універсальним критерієм, який дозволяє безпомилково зробити вибір на користь одного із претендентів на місце в основному складі команди. Під час визначення перспективності молодого гравця необхідно враховувати широкий спектр факторів та показників, які у подальшому зможуть вплинути на зростання спортивної майстерності та успіш-

ні багаторічні виступи у спорті вищих досягнень. Проведений аналіз спеціальної літератури та опитування експертів показали, що ці питання, не дивлячись на свою актуальність, залишаються малодослідженими в теорії та практиці ігрових видів спорту.

Саме тому однією із важливих проблем сьогодні є обґрунтування і створення загального алгоритму організації відбору та систематизація інформативних критеріїв для визначення індивідуальних можливостей спортсменів в ігрових видах спорту на етапі підготовки до вищих спортивних досягнень.

Робота виконується в рамках науково-дослідної теми «Вдосконалення системи спортивної підготовки і змагальної діяльності кваліфікованих спортсменів у сучасних умовах інтенсифікації змагальної діяльності» згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2016–2020 рр.

Мета дослідження – обґрунтування загального алгоритму організації та систематизація інформативних критеріїв для визначення індивідуальних можливостей спортсменів в ігрових видах спорту під час відбору на етапі підготовки до вищих спортивних досягнень.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел та даних мережі Інтернет, опитування, метод експертних оцінок, узагальнення, педагогічне спостереження, математико-статистичні методи.

Результати дослідження та їх обговорення. Відбір молодих гравців у команди майстрів є одним із найвідповідальніших та складних етапів у системі багаторічного вдосконалення. Особливо гострою ця проблема є для вітчизняної спортивної школи. Період закінчення навчання в дитячо-юнацьких спортивних школах збігається з часом закінчення загальноосвітніх шкіл, тобто у 16–17 років. Гравцям потрібно ще три–п'ять років для того, щоб поступово вийти на рівень спорту вищих досягнень. На жаль, багато хто з молодих спортсменів вимушені завершити кар'єру в цей період саме через недостатню увагу до них з боку фахівців.

Добре відомо, що в цьому віці продовжується інтенсивний розвиток людського організму, особливо це стосується юнаків. Можуть суттєвим чином змінюватися тотальні розміри тіла. Є випадки, коли у 16–18 років зріст спортсмена збільшувався на 5–10 см, після чого необхідно було змінювати для нього ігрову спеціалізацію. В цей період відбувається також активний розвиток психіки людини, вдосконалюються основні психічні процеси та властивості, визначаються життєві орієнтири, активно формується становлення особистості людини. Під час підготовки спортсменів та їх відбору у команду на цьому етапі потрібно враховува-

ти ці перебудови. Слід створити умови для того, щоб кожен зміг продемонструвати свій справжній потенціал. Звичайно це потребує тривалого часу та умов для проведення такої підготовчої роботи.

Радянська система підготовки спортсменів у спортивних іграх для вирішення такої проблеми спиралася на функціонування трьох важливих ланок: дитячо-юнацькі спортивні школи (УОР, СДЮШОР), резервний спорт (молодіжні склади команд майстрів) та основні склади команд майстрів («дорослі» спортсмени). На відміну від індивідуальних видів спорту, школи вищої спортивної майстерності (ШВСМ), які досить ефективно діяли для підготовки спортсменів для спорту вищих досягнень в інших видах спорту – в командних спортивних іграх – не відігравали такої значущої ролі. Реально формування майбутнього резерву здійснювалось не в ШВСМ, а в дублюючих складах команд майстрів. Ці традиції досить тривалий час продовжували ефективно функціонувати вже у незалежній Україні.

Такий підхід був добре відомий, оскільки перевага такої підготовки полягала в тому, що молоді спортсмени могли періодично залучатися до тренувальних занять та ігор основного складу команди. Тренуючись разом із дорослими спортсменами юнаки отримували безцінний досвід та настанови від досвідчених майстрів, переймали принципи змагальної діяльності висококваліфікованих спортсменів та поступово адаптувалися до великих фізичних і психічних навантажень спорту вищих досягнень.

Дублюючий та основний склади команди були єдиним цілим. Молоді гравці поступово отримували змагальну практику в матчах основної команди, а згодом і займали в ній своє місце після завершення спортивної кар'єри віковими гравцями. Ця система була відпрацьована та досить ефективно функціонувала в реаліях радянського спорту.

Починаючи з кінця 1990 – на початку 2000-х років у багатьох ігрових видах спорту у світі стрімко почали відбуватися процеси комерціалізації та професіоналізації (не оминув цей процес і Україну). Змагання з баскетболу, футболу, хокею стали привабливими для спонсорів та інвесторів, спортивні клуби відійшли у власність приватних осіб, які у своїй діяльності керувалися і продовжують керуватися переважно принципами економічної доцільності.

Для багатьох власників спортивних клубів існування молодіжного складу команди сьогодні є незрозумілим та обтяжливим явищем. На думку підприємців, досить сумнівною є перспектива чотири-п'ять років готувати молодих гравців, які можуть і не стати спортсменами високого класу. Набагато цікавішим є варіант, за яким команда підписує контракт уже із готовим виконавцем у

самому розквіті його ігрових можливостей (особливо за умови необхідності досягнення швидкого результату). Такий спортсмен зазвичай одразу ж добре вписується в ігровий рисунок команди, а кошти, які йдуть на його трансфер та зарплату, приблизно компенсують необхідність багаторічної підготовки молодих гравців. У перспективі його можна у майбутньому перепродати в інший клуб за більшу суму, що перекриває попередній трансфер та виплати на зарплату. В таких умовах для багатьох молодих гравців фактично втрачаються шанси на повноцінну підготовку та розвиток своєї спортивної кар'єри.

Однак подібний стан речей сьогодні є характерним не для всіх видів спорту. У ряді професійних футбольних, баскетбольних, хокейних клубів створено власну систему підготовки спортсменів, яка охоплює всі вікові групи – від початкових груп до основної команди. В клубній ієрархії для гравців створюються всі необхідні умови для поступового зростання та вдосконалення своїх можливостей. Таку систему підготовки найчастіше можуть собі дозволити заможні клуби, які мають давні традиції виступів та добре розвинену інфраструктуру (спортивні зали і поля, готелі для проживання, відновлювальні центри, кадровий склад тощо).

Навіть професійні американські баскетбольні клуби, які виступають в НБА, не займаються питаннями підготовки молодих гравців. Резерв для них готується на базі університетського спорту. Перед тим, як потрапити через систему драфт до клубу НБА молоді спортсмени зі США, або іншої країни найчастіше проходять попередню підготовку та виступають в найсильнішій студентській баскетбольній лізі NCAA 1. Сьогодні для молодих гравців ця умова є обов'язковою. Тобто, для того, щоб потрапити до професійного клубу, гравець зобов'язаний провести мінімум один сезон у складі університетської команди. Протягом чотирирічного періоду навчання в університеті у гравця є можливість зарекомендувати себе та виставити свою кандидатуру для участі в процедурі драфту і у майбутньому підписати контракт із клубом НБА. Середній вік, у якому молодь потрапляє до НБА, становить 20–21 рік. Тобто чотири роки після закінчення школи американські юнаки проходять підготовку в рамках розвинутого студентського спорту. Якщо до цього віку вони не змогли вийти на рівень своїх найвищих можливостей, професійні команди залучають їх до участі в інших змаганнях, де спортсмени поступово готуються до участі в матчах найвищого рівня. Наприклад, клуби НБА після підписання контрактів з молодими гравцями можуть залучати їх протягом сезону в матчах «D-ліги» (ліга розвитку НБА), у складі власного «фарм-клубу».

Рівень українського студентського спорту сьогодні не дає можливості повноцінно готувати резерв для спорту вищих досягнень. Молоді гравці вимушені чекати на шанс заявити про себе під час участі за основну команду в матчах найвищого рівня. В умовах тенденції до збільшення чисельності зарубіжних гравців у складах українських команд проявити себе молодим спортсменам стає все важче.

Однією із найважливіших умов для формування спортсмена високого класу в ігрових командних видах спорту є постійна ігрова практика. Відсутність регулярної змагальної діяльності, особливо для молодого гравця, може стати вирішальним чинником суттєвого зниження рівня спортивних результатів та призвести навіть до завершення професійної спортивної кар'єри.

Постійне перебування на лаві запасних під час участі команди у змаганнях негативним чином впливає, перш за все, на психоемоційний стан спортсмена. Особливо це стосується молоді. Гравець починає сумніватися у власних силах, коли виходить на нетривалий час в гру, здійснює у цьому стані помилки, і, в результаті, ще на більш тривалий час позбавляється ігрової практики. Створюється своєрідне замкнуте коло, вийти із якого вдається далеко не кожному молодому спортсмену. І навпаки, постійна ігрова практика, особливо із командами високого рівня, дає можливість підвищувати рівень своєї спортивної майстерності та здобувати впевненість у власних силах.

Відповідальність під час здійснення відбору та визначення подальшої перспективності гравців на цьому етапі багаторічної підготовки набуває принципової значущості. Спортсмени вже пройшли досить тривалий шлях базової та спеціальної підготовки (в багатьох ігрових видах спорту понад десять років), і від визначення їхніх здібностей

та раціонально побудованого процесу підготовки на цьому етапі залежить майбутня професійна кар'єра у спорті вищих досягнень.

Характерною особливістю відбору на етапі підготовки до вищих досягнень, який у багатьох спортивних іграх припадає на 16–20 років, є необхідність всебічного дослідження потенційних можливостей молодого гравця (рис. 1).

Для дослідження здібностей спортсменів використовують найрізноманітніші показники та критерії, а сама процедура відбору може мати багату ступеневий алгоритм. Такий детальний аналіз не проводиться на жодному із етапів багаторічного вдосконалення. На початкових етапах відбувається процес навчання, багато із техніко-тактичних елементів ще недоступні для них, визначити резерви функціональних систем вкрай важко і методично недоцільно у цьому віці.

На заключних етапах багаторічного вдосконалення та відбору така необхідність відпадає через те, що в командах високого класу грають найкращі спортсмени, які вже пройшли цю процедуру. Для того, щоб грати на такому високому рівні, спортсмени повинні мати високо розвинуті якості та властивості, які так ретельно досліджуються на попередніх етапах підготовки. Під час відбору баскетболістів на заключних етапах багаторічного вдосконалення на перший план виходять критерії та показники, які відображають нормативно-правові і фінансові аспекти, рівень майстерності та досвід виступів гравця у змаганнях високого класу, відповідність стилю команди, мотиваційні фактори, відсутність захворювань та рецидивів травм тощо.

Отже, одним із найбільш масштабних, з точки зору ретельного визначення здібностей спортсменів в ігрових видах спорту, є проміжний етап відбору, який проводиться у 16–20 років і збігаєть-

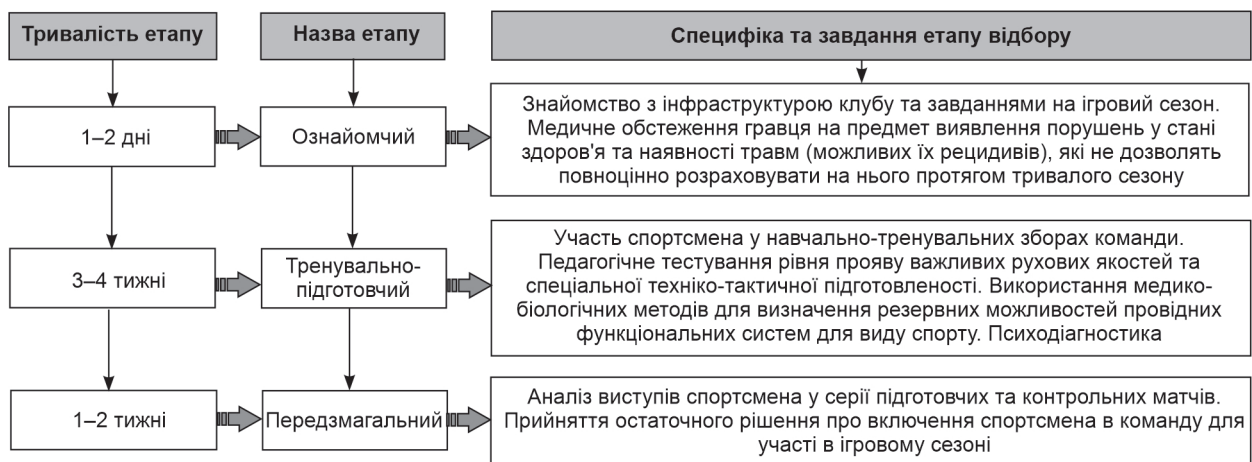

Рисунок 1 – Загальний алгоритм організації відбору спортсменів у процесі підготовки команди для участі в ігровому сезоні на етапі підготовки до досягнення вищої спортивної майстерності

ся з перехідним періодом спортивної кар'єри гравця. Відбір у таких випадках зазвичай проводиться тренерським штабом молодіжної команди під час підготовки до ігрового сезону. Команда веде пошук перспективних гравців для участі в молодіжній першості. Для перегляду можуть запрошувати випускників дитячо-юнацьких спортивних шкіл, учасників студентських команд тощо.

Багато, щоб на початок навчально-тренувальних зборів (за півтора місяці до початку проведення чемпіонату) тренерський штаб зміг переглянути велику кількість потенційних претендентів. Перший етап відбору можна умовно назвати ознайомчим (див. рис. 1), оскільки у цей час потрібно провести медичний огляд кандидата у команду на предмет виявлення захворювань та травм, не сумісних із продовженням спортивної кар'єри у спорті вищих досягнень. Гравець знайомиться з інфраструктурою команди, поставленими на сезон завданнями тощо. Цей період може тривати від одного до кількох днів. Після цього приймається рішення про включення його у розширений склад команди, яка почне навчально-тренувальні збори (другий етап). Тривалість цього етапу підготовки може становити від двох до трьох тижнів і більше. Завдання – визначення рівня техніко-тактичної майстерності та функціональних можливостей спортсмена. В цей період доцільним є використання системи педагогічних тестів, які дозволяють дослідити рівень прояву різних якостей спортсменів (загальна та спеціальна витривалість, швидкісно-силова та швидкісна підготовленість, рівень прояву координаційних здібностей тощо).

Важливим є проведення поглиблених медико-біологічних досліджень, спрямованих на визначення резервних функціональних можливостей молодого організму (рівень аеробних та анаеробних можливостей, стану нервово-м'язового апарату, серцево-судинної та дихальної систем, особливостей прояву психічних властивостей та якостей особистості).

Для визначення спеціальної техніко-тактичної підготовленості доцільним є використання ряду специфічних тестів, які поєднують необхідність виконання вправ в умовах рухових режимів, максимально наближених до змагальних. У цей період оцінюють якість засвоєння навчального матеріалу. Передовсім це стосується швидкості сприйняття інформації про тактичну побудову гри команди. Визначають здатність гравця до творчої інтерпретації ігрових завдань, варіативність технічних та тактичних дій тощо.

На відміну від професійних спортсменів, які вже мають досвід виступів у командах високої кваліфікації та ведуть переговори із клубом разом зі своїм спортивним агентом, молоді грав-

Рисунок 2 – Система критеріїв відбору спортсменів, які перебувають на етапі підготовки до вищих спортивних досягнень, в ігрових видах спорту

ці нерідко можуть без перешкод приєднуватися до навчально-тренувального процесу команди без жодних контрактних зобов'язань. Це дає змогу тренерському штабу в умовах навчально-тренувального процесу та під час участі у неофіційних змаганнях перевірити відповідність гравця поставленим завданням на сезон та перспективи його подальшого зростання.

Наявність в складі команди на цьому етапі великої кількості кандидатів (двадцять і більше) створює необхідні конкурентні умови для прояву потенціалу кожного спортсмена. Слід звертати увагу на широкий комплекс різноманітних критеріїв та показників (рис. 2). Під час відбору на цьому етапі вже потрібно враховувати ігрові функції, які зможе виконувати спортсмен у грі. На попередньому етапі ця умова під час відбору не має такої значущості. Йдеться не про остаточний вибір ігрового амплуа, оскільки гравці продовжують зростати та вдосконалювати свої можливості, але вибір ігрової лінії повинен бути визначеним (лінія атаки або захисту). На етапі підготовки до вищих спортивних досягнень тренер може експериментувати із використанням гравця на різних ігрових позиціях. Така варіація дозволить підготувати різностороннього виконавця, який зможе з успіхом діяти на кількох ігрових позиціях, а також у майбутньому визначити найбільш доцільне амплуа для конкретного спортсмена.

Третій етап відбору у процесі комплектування молодіжної команди на сезон пов'язаний із визначенням здібностей гравця під час участі у серії підготовчих та контрольних ігор за команду. В цих змаганнях визначається здатність спортсмена до ефективної змагальної діяльності в умовах реальної гри, можливість взаємодіяти з іншими гравцями команди під час організації складних тактичних побудов, психологічна стійкість у складних стресових ситуаціях. Також враховують демонстрацію «ігрового інтелекту», який проявляється у можливості швидкого вирішення складних ігрових комбінацій, здатність інтелектуально пе-

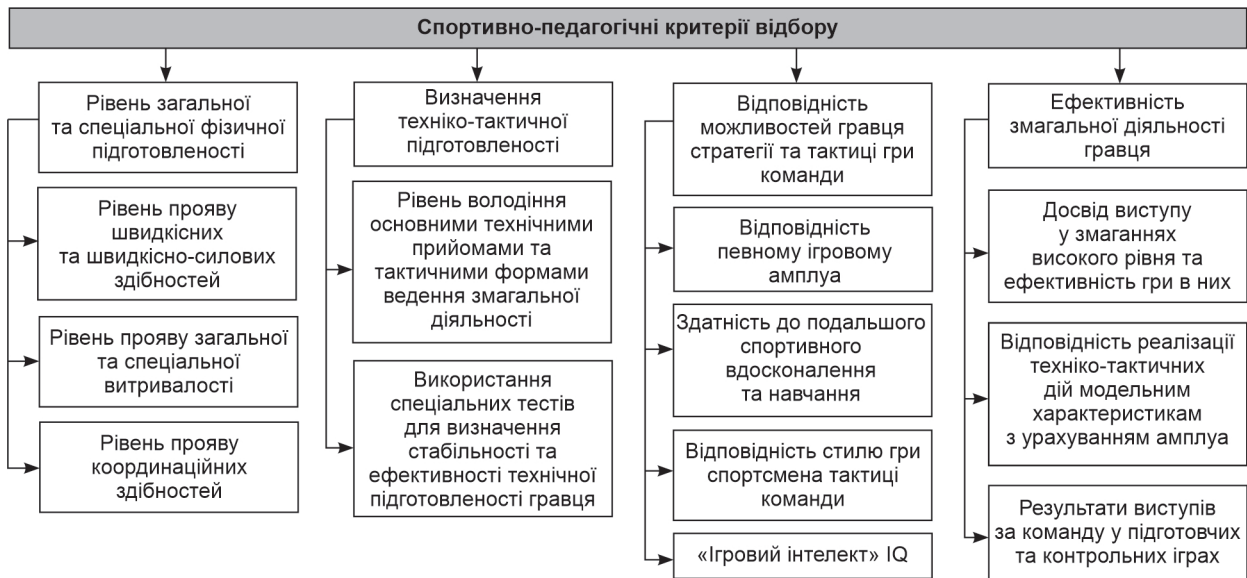

Рисунок 3 – Спортивно-педагогічні критерії та показники для відбору гравців у команду на етапі підготовки до вищих спортивних досягнень

ревершувати суперника під час розіграшу комбінацій та окремих дій, розуміння ігрових замислів суперника, настанов тренера та їх імплементації у грі.

Звичайно, неофіційні матчі не можуть повною мірою розкрити потенціал гравця. Відповідальність та рівень психоемоційного напруження зовсім інші порівняно з матчами ігрового сезону. Визначити здібності гравця навіть протягом такого тривалого підготовчого циклу буває непросто. В таких випадках для остаточного переконання у перспективах молодого спортсмена можливим є прийняття рішення про залучення його для участі за команду в ігровому сезоні, після завершення якого й приймається остаточне рішення про відбір та подальшу професійну кар'єру.

Критерії, рекомендовані експертами для відбору спортсменів у спортивних іграх на етапі підготовки до вищих спортивних досягнень, можна умовно розподілити на п'ять блоків (див. рис. 2). Перший блок пов'язаний із використанням спортивно-педагогічних критеріїв та їх окремих показників. Він є одним із найбільш значущих як на цьому етапі, так і на наступних етапах підготовки у спорті вищих досягнень. Як показники, що визначають потенційні можливості гравців, рекомендовано використовувати: 1) рівень прояву рухових якостей та спеціальної техніко-тактичної підготовленості гравця; 2) відповідність гравця певній ігровій функції в команді; 3) здатність до подальшого вдосконалення та навчання, «ігровий інтелект»; 4) відповідність гравця стратегічним завданням та обраному стилю ведення змагальної діяльності; 5) ефективність змагальної діяльності в офіційних матчах; 6) відповідність реалізації

техніко-тактичних дій у матчі модельним характеристикам для відповідного ігрового амплуа тощо (рис. 3).

Особливу роль під час відбору на цьому етапі відіграє дослідження соціально-психологічної складової підготовленості – рівня прояву важливих для ігрових видів спорту психологічних якостей та властивостей особистості (сили та рухливості нервових процесів, швидкості обробки інформації в умовах невизначеності, рівень мотивації та вольових якостей, комунікабельність та здатність до спільного вирішення поставлених завдань тощо).

Створення індивідуального психологічного профілю гравця і подальше його зіставлення із даними спортсменів високого класу. Рівень прояву психологічних та психофізіологічних властивостей спортсменів є важливою умовою для подальшого прогресу та адекватної реакції на психічні перенапруження, що є характерними для спорту вищих досягнень.

Медичні аспекти відбору, пов'язані із визначенням стану здоров'я гравця передбачають дослідження відсутності у нього травм, які не дозволяють повноцінно тренуватися та підвищувати рівень спортивної майстерності. Важлива роль під час відбору на цьому етапі відводиться дослідженню морфофункціональних особливостей спортсменів. На думку експертів, морфологічні показники відіграють чи не найголовнішу роль під час визначення перспективності молодого гравця, особливо якщо йдеться про їх пошук на ігрові позиції нападу (в баскетболі, гандболі, волейболі). Справа в тім, що гравців високого зросту набагато менше ніж тих, у кого середній зріст. Конкуренція

за місце в основному складі для гравців захисту може бути набагато гострішою, ніж серед гравців нападу. Наприклад, баскетболіст, що має у 16–17 років зріст 210 та вище, часто одразу потрапляє до основного складу команди майстрів, що не зовсім правильно. Такий гравець ще не готовий до великих навантажень «дорослого» баскетболу. Проте команди, не бажаючи лишатися без такого спортсмена, можуть одразу ж підписувати з ними професійні контракти та включати до основного складу.

Для баскетболістів, які грають на позиціях захисту, показники зросту не відіграють домінуючої ролі під час визначення їхніх ігрових здібностей, на відміну від центрових гравців. Передовсім це пов'язано із характером їхніх функціональних зобов'язань у загальному тактичному рисунку гри команди. Гравці лінії захисту виступають як основний «диригент» побудови тактичних командних та групових взаємодій і переважно атакують кошик суперника із дальніх дистанцій.

Гравці захисту, на відміну від гравців атакуючої ланки, виконують набагато більший обсяг рухової роботи, пов'язаний із переміщеннями на паркеті, а це, в свою чергу, висуває більші вимоги до рівня прояву функціональних можливостей (потужності, економічності, рухливості і стійкості аеробних та анаеробних процесів) (рис. 4).

Проведені дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців [6, 12, 18] свідчать, що баскетболісти захисту мають більш високий рівень прояву максимального споживання кисню порівняно з гравцями нападу та загалом мають більш високий рівень функціональної підготовленості, який визначається як за результатами тестування в лабораторних умовах, так і під час виконання специфічних тестових завдань на тренуваннях (у футболі, гандболі, хокеї – інші особливості, пов'язані із переважним вирішенням рухових завдань гравцями різного амплуа).

Нормативно-правові аспекти, які можуть використовуватися під час відбору (наявність контрактних зобов'язань перед іншим клубом або командою, рівень заробітної плати, питання громадянства тощо) проявляються на даному етапі набагато меншою мірою, ніж у спорті вищих досягнень.

Експертне опитування про визначення найбільш значущих критеріїв та показників під час відбору на етапі підготовки до спорту вищих досягнень показало, що на цьому етапі тренери звертають увагу передовсім на такі аспекти: антропометричні дані гравців; здатність до подальшого вдосконалення та навчання («ігровий IQ»); відповідність певному ігровому амплуа; функціональні можливості важливих для виду спорту систем організму (рис. 5). Коефіцієнт конкордації Кендела

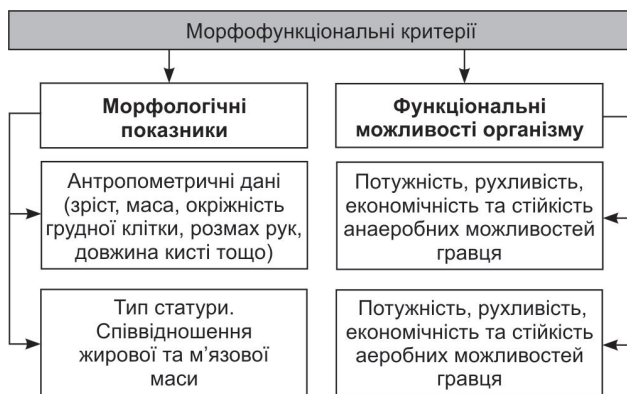

Рисунок 4 – Морфофункціональні критерії та показники для відбору у спортивних іграх на етапі підготовки до вищих спортивних досягнень

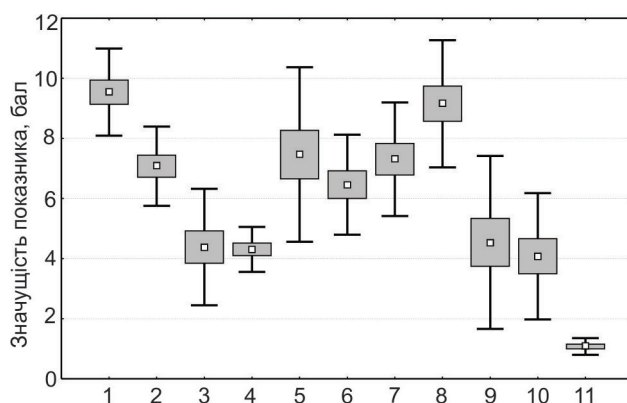

Рисунок 5 – Значущість критеріїв під час відбору на етапі підготовки до вищих спортивних досягнень (за даними експертного опитування, n = 24), W = 0,72:
 1 – антропометричні дані; 2 – рівень розвитку рухових якостей; 3 – досвід виступів у змаганнях високого рівня та ефективність гри в них; 4 – техніко-тактична підготовленість; 5 – відповідність певному ігровому амплуа; 6 – рівень прояву психологічних властивостей та якостей особистості; 7 – функціональні можливості важливих для виду спорту систем організму; 8 – здатність до подальшого зростання результатів та навчання, «ігровий інтелект»; 9 – відповідність гравця стилю команди та внутрішньокомандній атмосфері; 10 – відсутність захворювань та патологій, які зможуть лімітувати успіхи у спорті вищих досягнень; 11 – нормативно-правові аспекти відбору

при цьому становив $W = 0,72$, що свідчить про погодженість думок експертів.

Практично всі експерти наголошували на важливості врахування під час відбору на цьому етапі так званого «ігрового інтелекту» (IQ), який має надзвичайно важливе значення у всіх ігрових видах спорту. Змагальна діяльність в командних спортивних іграх вимагає наявності у спортсмена високого рівня розвитку інтелектуальних можливостей, які прямо впливають на якість та швидкість прийняття рішень за мінімальні проміжки часу в умовах невизначеності та багаточисельності варіантів вибору ігрових дій. Нестандартність дій гравців залежно від ігрової ситуації та прийняття творчих рішень у складних умовах позитивним

чином впливають на ведення змагальної діяльності команди і стають ключовими факторами успіху в боротьбі за перемогу.

Саме наявність високорозвинутих інтелектуальних можливостей у спортивних іграх відрізняє спортсменів високого класу від спортсменів нижчих розрядів. Завдяки високому рівню інтелектуальних ігрових можливостей та досвіду деяким спортсменам вдається продовжувати виступати на найвищому рівні досить тривалий час (до 40 років і більше), попри зниження функціональних можливостей та наявність травм.

Найменшу інформативну значущість під час відбору на даному етапі, на думку експертів, мають: нормативно-правові аспекти; відсутність захворювань та патологій, які зможуть лімітувати успіхи у спорті вищих досягнень (пояснюють це тим, що гравці, які вийшли на цей рівень, не повинні були мати захворювання та ще не встигли отримати суттєві травми); техніко-тактична підготовленість (у цей період відбувається активне розширення тактичного арсеналу гравця та здійснюється вдосконалення технічних навичок).

Переважає більшість тренерів погоджується із думкою, що визначення потенційних можливостей гравців повинне здійснюватися на основі системного використання широкого комплексу показників із врахуванням їх пріоритетної значущості для кожного конкретного етапу багаторічної підготовки та специфічних вимог відповідного ігрового амплуа.

Висновки. Відбір спортсменів до команди високого класу є завершальним етапом багаторічної системи спортивного вдосконалення та квінтесенцією всієї спортивної кар'єри гравця. Період становлення спортсмена високого класу у спортивних іграх може тривати від десяти до п'ятнадцяти років. При цьому, на кожному із етапів багаторічної підготовки особливої значущості набувають питання спортивного відбору та подальшої орієнтації спортсменів. Пошук обдарованих дітей та підлітків, які здатні досягти вершини світового спорту, є особливо актуальним у сучасних умовах розвитку гри, враховуючи той факт, що рівень конкуренції на міжнародній арені постійно зростає.

Одним із найскладніших у методичному та організаційному планах є відбір гравців, які перебувають на етапі підготовки до вищих спортивних

досягнень та претендують на потрапляння до молодіжних складів провідних команд. Особливістю цього періоду є те, що для поступового переходу молодих гравців у команди майстрів може знадобитися від трьох до п'яти років спеціалізованої підготовки, метою якої є поступове їх підведення до високого рівня фізичних та психічних навантажень спорту вищих досягнень. Під час оцінювання здібностей підлітків вкрай важливим є використання широкого кола інформативних критеріїв та показників для всебічного розгляду потенційних можливостей спортсмена.

Організацію процесу відбору доцільно здійснювати протягом трьох відносно самостійних етапів. На першому етапі (ознайомчий) головним завданням є визначення стану здоров'я гравця і знайомство із завданнями та інфраструктурою клубу. На другому (тренувально-підготовчому) – спортсмени протягом трьох-чотирьох тижнів проходять ряд тестувань (педагогічного, медико-біологічного, психологічного спрямування тощо) і беруть участь у процесі підготовки команди до ігрового сезону. На третьому етапі доцільно визначити ефективність гри спортсменів під час участі в підготовчих та контрольних змаганнях команди і прийняти остаточне рішення про формування основного складу команди.

Особливістю відбору в спортивних командних іграх є цілеспрямований пошук гравців з урахуванням ігрового амплуа. Чіткої диференціації на цьому етапі підготовки ще може й не бути, а от визначення лінії ігрової діяльності (захисту або нападу) є бажаним. Можливо, саме це й пояснює надзвичайну важливість антропометричних даних під час відбору спортсменів на даному етапі підготовки. Тренери прагнуть відібрати спортсменів з рідкісними антропометричними даними, що є важливою передумовою для подальшого вдосконалення та виходу молодих гравців на рівень спорту вищих досягнень.

Перспективи подальших досліджень пов'язані зі створенням модельних характеристик за найбільш інформативними критеріями та показниками, які у подальшому можуть бути використані під час відбору спортсменів у спортивних іграх на етапі підготовки до досягнення вищої спортивної майстерності.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що відсутній будь-який конфлікт інтересів

Література

1. Бабушкин ВЗ. Специализация в спортивных играх. Киев: Здоров'я; 1991. 161 с.
2. Безмылов НН. Оценка соревновательной деятельности баскетболистов высокого класса в игровом сезоне: монография. Киев; 2013. 144 с.
3. Бриль МС. Отбор в спортивных играх. Москва: Физкультура и спорт; 1980.

4. Латышкевич ЛА. Подготовка спортсменов высокой квалификации в спортивных играх. Киев; 1992.
5. Луничкин ВГ. Методология подготовки олимпийского резерва в баскетболе. Теория и практика физической культуры. 1991; 7: 52, 53.
6. Лысенко ЕН. Особенности структуры функциональной подготовленности высококвалифицированных баскетболистов различной специализации. Наука в олимпийском спорте. 2010; 1-2: 80-86.
7. Мітова ОО. Інтегральна підготовка баскетболістів 17–19 років при переході в команди Суперліги [автореферат]. Харків. ХДАФК; 2004. 20 с.
8. Николаенко ВВ. Рациональная система многолетней подготовки футболистов к достижению высшего спортивного мастерства: монография. Киев: Саммит-книга; 2014. 336 с.
9. Платонов ВН. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения: учебник в 2 кн. Киев: Олимпийская лит.; 2015. Кн. 1. 680 с.
10. Стонкус СС. Теоретические и методические основы спортивной подготовки баскетболистов [автореферат]. Москва: ГЦОЛИФК; 1987. 46 с.
11. Шинкарук ОА. Отбор спортсменов и ориентация их подготовки в процессе многолетнего совершенствования (на материале олимпийских видов спорта): монография. Киев: Олимпийская лит.; 2011. 360 с.
12. Abdelkrim BN, Faza SE, Ati JA. Time–motion analysis and physiological data of elite under-19-year-old basketball players during competition. *British Journal of Sports Medicine*. 2007; 41: 69-75.
13. Apostolidis N, Nassis GP, Bolatoglou T, Geladas ND. Physiological and technical characteristics of elite young basketball players. *J Sports Med. Phys. Fitness* 2004; 4 : 157-163.
14. Billie J M, White OJ. *Basketball. Theory and Practice*. 1980: 306.
15. Dežman B, Erčult F, Vučković G. Classifying young basketball players into playing positions with chosen anthropometric and motor variables. 3rd International scientific conference Kinesiology new perspectives, Opatija, Croatia, September 25–29, 2002, proceedings book. *Kinesiology: new perspectives: proceedings book Zagreb: Faculty of kinesiology, University of Zagreb*. 2002: 943-946.
16. Erculj F, Blas M, Bracic M. Physical demands on young elite European female basketball players with special reference to speed, agility, explosive strength, and take-off power. *J. Strength Cond Res*. 2010; 24 (11): 2970–2978.
17. Jeličić M, Sekulić D, Marinković M. Anthropometric characteristics of high level European junior basketball players. *Collegium Antropologicum*. 26, 2002: 69-76.
18. Marinkovic D, Pavlovic S. The differences in aerobic capacity of basketball players in different playing positions. *Physical Education and Sport*. 2013;11 (1): 73-80.
19. Torres-Unda J, Zarrazquin I, Gil J, Ruiz F, Kortajarena A, Seco M, Irazusta J. Anthropometric, physiological and maturational characteristics in selected elite and non-elite male adolescent basketball players. *Journal of Sports Science*. 2013; 31 (2): 196-203.

Literature

1. Babushkin VZ. Specialization in sports games. Kiev: Zdorovia; 1991. 161 p.
2. Bezmylov NN. Competitive activity assessment of highly skilled basketball players during a season: monograph. Kiev; 2013. 144 p.
3. Bril MS. Selection in sports games. Moscow: Fizkultura i sport; 1980.
4. Lатышкевич ЛА. Preparation of highly skilled athletes in sports games. Kiev; 1992.
5. Lunichkin VG. Methodology of the Olympic reserve preparation in basketball. *Teoriya i praktika fizicheskoy kultury*. 1991; 7: 52, 53.
6. Lysenko EN. Peculiarities of functional fitness structure of highly skilled basketball players of different specialization. *Nauka v olimpiyskom sporte*. 2010; 1-2: 80-86.
7. Mitova OO. Integral preparation of basketball players aged 17–19 years during transition to Superleague teams [author's abstract]. Kharkiv. KSAPC; 2004. 20 p.
8. Nikolayenko VV. Rational system of footballers' long-term preparation for higher sports mastery: monograph. Kiev: Sammit-kniga; 2014. 336 p.
9. Platonov VN. System of athletes' preparation in the Olympic sport. General theory and its practical applications: textbook in 2 b. Kiev: Olimpiyskaya literatura; 2015. B. 1. 680 p.
10. Stonus SS. Theoretical and methodical bases of basketball players' preparation [author's abstract]. Moscow: STOLIPC; 1987. 46 p.
11. Shynkaruk OA. Selection of athletes and their preparation orientation in the process of long-term perfection (Olympic sports events): monograph. Kiev: Olimpiyskaya literatura; 2011. 360 p.

12. Abdelkrim BN, Fazaa SE, Ati JA. Time–motion analysis and physiological data of elite under-19-year-old basketball players during competition. *British Journal of Sports Medicine*. 2007; 41: 69–75.
13. Apostolidis N, Nassis GP, Bolatoglou T, Geladas ND. Physiological and technical characteristics of elite young basketball players. *J Sports Med. Phys. Fitness* 2004; 4 : 157–163.
14. Billie J M, White OJ. *Basketball. Theory and Practice*. 1980: 306.
15. Dežman B, Erčult F, Vučković G. Classifying young basketball players into playing positions with chosen anthropometric and motor variables. 3rd International scientific conference Kinesiology new perspectives, Opatija, Croatia, September 25–29, 2002, proceedings book. *Kinesiology: new perspectives: proceedings book Zagreb: Faculty of kinesiology, University of Zagreb*. 2002: 943-946.
16. Erculj F, Blas M, Bracic M. Physical demands on young elite European female basketball players with special reference to speed, agility, explosive strength, and take-off power. *J. Strength Cond Res*. 2010; 24 (11): 2970–2978.
17. Jeličić M, Sekulić D, Marinković M. Anthropometric characteristics of high level European junior basketball players. *Collegium Antropologicum*. 26, 2002: 69-76.
18. Marinkovic D, Pavlovic S. The differences in aerobic capacity of basketball players in different playing positions. *Physical Education and Sport*. 2013;11 (1): 73-80.
19. Torres-Unda J, Zarrasquin I, Gil J, Ruiz F, Kortajarena A, Seco M, Irazusta J. Anthropometric, physiological and maturational characteristics in selected elite and non-elite male adolescent basketball players. *Journal of Sports Science*. 2013; 31 (2): 196-203.

Надійшла 15.04.2019

Інформація про автора

Безмилов Микола Миколайович
<https://orcid.org/0000-0001-7379-9851>,
kaupervud2020@ukr.net

Федерація баскетболу України
04108, Київ, вул. Н. Ужвий 6

Information about the author

Bezmylov Nikolay
<https://orcid.org/0000-0001-7379-9851>,
kaupervud2020@ukr.net

Ukraine basketball Federation
04108, Kiev, st. N. Ygviv 6